

RIMSKO STEKLO SLOVENIJE

SONJA PETRU

Narodni muzej, Ljubljana

Antična sekcija Arheološkega društva Jugoslavije je počastila proslavo 150-letnice Narodnega muzeja v Ljubljani s simpozijem, čigar tema je bila »Antično steklo Jugoslavije«. Za to priložnost so bili pripravljene številni referati tako slovenskih kot tudi jugoslovanskih avtorjev. S svojim prispevkom sem želela podati pregled in razvoj steklenega posodja v Sloveniji. Čeprav še niso izšli katalogi z gradivom grobnih enot Emone, Celeje in Petovije v smislu celotnega sintetičnega vrednotenja te materije, menim, da nam daje do sedaj objavljeno gradivo zadostno oporo za splošen prikaz razvoja rimskega stekla in njegovih oblik pri nas. Podrobneje nisem obravnavala le balzamarijev in žar, ker tega gradiva brez naštetih katalogov ne moremo pravilno tipološko in kronološko opredeliti.

Prve izdelke iz stekla poznamo v Sloveniji že iz prazgodovine. Tako je T. E. Haevernick¹ obdelala manjše halštatske skodelice z enim ročajem, izdelane običajno z narebreno površino in prepletajočo se dvobarvno stekleno maso. Omenjene skodelice so povsem podobne antičnim primerkom iz 1. st. n. št. ter imajo v tehnološkem in oblikovnem smislu iste značilnosti. Vsekakor lahko domnevamo, kljub nekaj stoletnemu intervalu, kontinuiteto in posredništvo iz halštatske kulture. Če k temu prištejemo še steklene obloge fibul,² značilne za jugoslovansko alpsko območje, in steklene jagode v obliki živalskih glav,³ lahko govorimo o izvoru le-teh v neki lokalni delavnici na naših tleh.

S tehnološkim napredkom in iznajdbo steklopihaštva konec prvega stoletja pr. n. št.⁴ se pojavi na antičnih tržiščih steklo, ki je razmeroma poceni. Ker so se te spremembe dogajale v času zavzetja naših krajev, se to kaže tudi na našem gradivu. Vendar prevladujejo v doslej znanem gradivu iz zgodnjeantičnega obdobja izdelki, narejeni v kalupu. V kasnejšem obdobju pa imamo nešteto oblik posode iz pihanega stekla, ki dobe ob koncu antike pogosto brušen okras. Med predmeti, ki so izdelani v eni ali drugi tehniki, poznamo iz Slovenije tudi nekatere unikatne izdelke.

Obdelava rimskega stekla v Sloveniji je bila do sedaj izredno pomanjkljiva. Prav tako ne poznamo za širše območje Slovenije izdelovalnih središč in potov zamenjave, kot ne kronoloških in tipoloških pregledov stekla ter vrednotenj, s pomočjo katerih bi bili osvetljeni tudi drugi vidiki antične civilizacije pri nas. Naslonila sem se lahko le na kronološki prikaz materiala z Dolenjske, kar pa je v primeri s številnim materialom, znanim iz Emone in drugih predelov Slovenije, zelo malo.

Gotovo bi morali pri obravnavi najstarejšega doslej publiciranega gradiva iz Slovenije poseči po materialu obeh latensko-rimskih grobišč: Mihovo pod Gorjanci⁶ in Formin pri Ptujju.⁶ Z Mihovega so doslej znani le primerki narebrenne skodelice s spiralo, balzamariji in latenske narebrenne zapestnice. Iz Formina je sicer objavljenega več steklenega posodja, vendar oblikovno izredno sorodnega. Omeniti velja ploske krožnike tako iz enobarvnega kot iz *millefiori* stekla z ravnim dnom in rahlo izvihanim ustjem. Običajno je na notranji strani ali na dnu brušen okras v obliki koncentričnih krogov. Druga značilna oblika je hruškasta steklenica z visokim cilindričnim vratom in štirioglasta steklena žara, ki skupaj z *millefiori* krožnikom dokazuje, da je stekleno gradivo iz Formina iz časa od Tiberija do Domicijana.

Najstarejša točno datirana skupina steklenih predmetov je znana iz Polhovega Gradca.⁷ Poleg znanih bronastih askosov in hidre z bogato ornamentiranimi ročaji (tab. X) in izdelki iz terre sigillate so bile najdene številne steklene posode, narejene iz mozaičnega, temno rdečega in navadnega zelenega stekla (tab. XI). Med predmeti sta tudi dva fragmenta posodice iz mrežastega — *reticella* stekla. Za majhne polkrožne, rebraste skodelice in večje, podobne kraterjem iz mozaičnega stekla najdemo številne analogije v zbirkah severne Italije, kjer je po vsej verjetnosti treba iskati tudi izdelovalno središče. V naše kraje so prihajali naštetih predmeti v prvi polovici 1. st. Omenjena datacija je podkrepljena tudi s številnimi pečati na terri sigillati, katere najmlajša signatura ASTI pade v čas med Klavdijem in Neronom. Veliko zanimivejše pa so skodelice iz temno rdečega stekla, s proti dnu polkrožnim valjastim trupom in vboklim dnom, katerih barvo so steklarji dobili z oksidi. Analogij za omenjene skodelice žal do sedaj v Sloveniji in severnoitalskih krajih ne poznamo, kajti prozorno temno rdeče steklo ni istovetno s tako imenovanim *haematitum* steklom, ki je gosto in neprozorno. Z gotovostjo lahko trdimo, da so ti predmeti izdelki tujih delavnic in so prišli k nam kot trgovsko blago z drugimi predmeti.

Od steklenega gradiva Slovenije je doslej gotovo najboljše obdelana narebrena polkrožna skodelica z vdolano spiralo druge barve. Zahvala za tako dobro poznavanje te oblike in njenih izdelovalnih središč gre Tei Haevernick,⁸ saj je na podlagi razširjenosti ugotovila, da je kljub verjetno večjemu številu delavnic in izdelovalnih središč ta tip posode enoten. Pri tem sodita časovno skodelici iz Mihovega⁹ in Polhovega Gradca¹⁰ verjetno v predklavdijsko obdobje in med najbolj zgodnje primerke takih posod sploh, skodelice iz Črnelega,¹¹ Dobove ter Drnovega¹² in Ljubljane¹³ pa so zaključek, in sicer iz pozno flavijskega obdobja.

„Čaša bogov“ iz Črnelega,¹⁴ narejena iz rumeno zelenega stekla (tab. I), valjaste oblike, na kateri so predstavljene štiri figure bogov med jonskimi stebri, okrašenimi z girlando, je točno datirana prav z ob njej najdeno narebreno skodelico, datirano v flavijski čas. Tehnološko je pri njej zanimivo, da je sestavljena iz štirih v kalupu izdelanih kosov, ki se spajajo po stebriščnem okrasu. Peti samostojni del je gladek kozarec. Po vsej verjetnosti je čaša sidonski import, ki je prišel k nam prek Italije. Analogijo zanjo dobimo v čaši iz zbirke Eremitaž in v nekaterih drobcih v večjih kolekcijah.¹⁵ Dokončno obdelava je pripravila Gladys Weinberg.¹⁶

Povsem neznan kos figuralno oblikovane steklene posode predstavlja steklenička v podobi glave (tab. II, sl. 3), za katero vemo le, da je iz Podgraj pri Ilirski Bistrici.¹⁷ Žal so nam vse okoliščine najdbe neznane, saj smo dobili le fotografijo v arhivu Zavoda za spomeniško varstvo SRS v zapuščini dunajske centralne komisije. Toda ne glede na to je jasno, da imamo v tem primeru nadvse ustrezno primerjalno gradivo v čaši iz Črnelega, ker sta obe — po Hardenu — sočasni.

Posebno zanimiv kos je kozarec konične oblike iz Ptujja (tab. II, sl. 1) z vbrušanim vzorcem satovja na osrednjem delu trupa.¹⁸ Ker se ta oblika pojavlja tudi pri keramiki, je njena časovna opredelitev, kakor jo je podal Werner, sprejemljiva. Vitkost kozarca spo-

minja močno na čašo iz Črnelega. Tako bi imeli posredno potrditev, da so kozarci z vzorcem satovja iz druge polovice 1. in z začetka 2. st.

Iz Velike Loke¹⁹ poznamo žgan grob s konca 1. st. V njem je bil najden poleg ostalih predmetov tudi steklen kozarec konične oblike z nizko nogo iz svetlo zelenega stekla (tab. II, sl. 2). Šribar mu postavlja za analogijo primerek iz Polhovega Gradca, s čimer bi bila datacija te posode odprta, ker ne kaže pravih sorodnosti s tem gradivom.

V svojem kratkem opisu izkopavanj rimskega grobišča v Ljubljani prinaša Edvard Nowotny²⁰ poleg dvoročajne žare še marmorirano narebreno skodelo in kelih iz *millefiori* stekla, enako narejen kot enoročajni vrč. K temu steklu se je povrnil še Fremersdorf v zborniku *Oxé-Festschrift*²¹, ker ga je zanimal sam začetek izdelave raznobarnega stekla. Že iz tega podatka vidimo, da so te oblike iz zgodnjega 1. stoletja. To še posebej velja za marmorirano skodelo, kjer postavlja Calvijeva²² analogno posodo iz Akvileje na konec 1. st. pred n. št. oz. na začetek 1. st. po n. št. Prav tako zgodnjo datacijo ima Lamboglia²³ za enoročajni vrč te tehnike in oblike. Enako je glede na obliko in v primeru z obema najbližjima primerkoma iz same Ljubljane in iz Polhovega Gradca naš kelih v *millefiori* tehniki iz sredine ali celo prve polovice 1. st.

Edvard Nowotny sam teh posod podrobneje ne opredeljuje, čeprav zaslužijo našo pozornost, predvsem zaradi razkošne oblike in barvne kompozicije tako kupa iz *millefiori* stekla kot njej sorodne oblike visokih čaš v modri in zeleni izvedbi. Časovna pripadnost teh posod ni dvomna, saj jo uvrščajo Fremersdorf²⁴, Calvijeva²⁵ in Plesničarjeva²⁶ v sredino oz. v drugo polovico 1. st. Istemu času pripada tudi dvoročajna žara. Zaradi svoje elegantne izvedbe in umirjene barvne kompozicije moramo tu omeniti še žaro modre barve z vloženimi mlečnobelimi lisami,²⁷ ki ima svojo analogijo v Akvileji in jo uvršča Calvijeva²⁸ v prvo polovico 1. st.

Podobno je z marmorirano skodelo pri Nowotnyju.²⁹ Tako po tehniki izdelave kakor po obliki je ta posoda znanilec 1. st.

Enako gradivo iz 1. st. objavlja tudi Ljudmila Plesničar v 10. zvezku *Inventaria Archaeologica* iz leta 1967.³⁰ Predaleč bi nas zapeljalo, če bi znotraj te bogate zbirke želeli razčleniti vse oblike. Izpustiti moramo v prvi vrsti balzamarije, ker se v nebitvenih spremembah pojavljajo skozi vso antiko in steklene zajemalke, ker jim bo posvetila kolegica Plesničar posebno razpravo. Vendar bi želela tu opozoriti na *millefiori* kupo na nogi iz groba 315 (tab. III), ki ob nekoliko nižji nogi in bolj kroglastem trupu že jasno nakazuje evolucijo oblike od starejše kupe iz Polhovega Gradca. Iz istega groba, ki je datiran v sredino 1. st., sta tudi oba krožnika s prstanastim dnom in ravnim ostenjem ter kozarčki z izstopajočim ustjem. Zelo lepa je tudi oblika steklene čaše cilindrične oblike in z upodobljenim orlom med vegetabilnim okrasom, ob kateri so dobili visoko dvoročajno žaro s konca 1. st. (tab. IV). Iz groba 87 imamo svojevrstno posodo za dišave, namenjeno očitno gimnastu, sodeč po upodobljenem vencu, strigilisu, amfori in lekitu na obodu posode (tab. V).

Pogosta oblika kozarca iz druge polovice 1. stoletja je rahlo koničen kozarec z odebeljenim izvihanim ustjem in prav tako odebeljenim dnom, ki je omfalično oblikovano. Znan je iz številnih najdišč. Pri nas je posebej dobro kronološko uvrščen pri Garbschu objavljen primerek iz grobnice v Starem trgu pri Slovenjgradcu (tab. II, sl. 4), ki ga časovno opredeljujejo kosi noriško-panonske ženske noše v flavijsko obdobje.³¹

Nasproti tem zaključenim bogatim enotam stekla iz 1. st. lahko postavimo z Dolenjske³² prav tako pestro zbirko, nabrano na večjem številu najdišč. V tej razpravi se na tabeli I prikazano gradivo časovno deli tako, da so zgoraj primerki iz prve polovice 1. st., spodaj pa iz druge polovice tega stoletja. Pri tem sta narebrena skodela in vrč v svoji zvrsti izjemna kosa. Pri narebreni skodelici ugotavljamo prav razkošno barvno igro in bogato razčlenjeno ustje. Pri sosednjem primerku *millefiori* vrča pa ugotavljamo njegovo izjemnost

že s tem, da je ročaj postavljen blizu leve strani izliva, kar kaže, da je bil narejen za levičarja. Naslednja kozarca iz Dobove sta tudi oblikovno zanimiva, saj je kobaltno modri primerek verjetno celo z začetka 1. st.³³

Značilno gradivo 2. st. je doslej v največji množini obdelano iz dolenskih nekropol, Bobovka pri Kranju (tab. VI) in iz grobnice v Miklavžu pri Mariboru. Pri tem bi omenila za dolensko skupino³⁴ kot značilnost to, kar opažamo v vsem imperiju, da je enobarvno steklo sedaj izpodrinilo prejšnje slikovite in elegantne izdelke. Oblikovno prevladujejo sedaj štirioglati kozarci z odebeljenim navzven zavihanim ustjem, od katerih imata dva celo na dnu nerazvozljive pismenke. Druga značilnost so enostavne čaše z navpičnim ali rahlo izbočenim ostenjem ter ravnim ali prstanastim dnom. K temu lahko še prištejemo baročno oblikovane stekleničke v obliki ptiča. Istemu stilu pripisujemo tudi jajčaste žare in hruškaste enoročajne vrče iz Drnovega in Trebnjega, medtem ko je četrtooglati balzamarij že iz 3. st.

Prekopani del grobišča v Bobovku³⁵ pripada zadnji četrtini 1. st. in prvi polovici 2. st. S tako časovno opredelitvijo se sklada tudi tu izkopano stekleno gradivo. Čaša gubanka iz groba 17 pripada 1. st., vendar so jo našli skupaj z oljenkami tipa Loeschke X, za katere je gotovo, da so nastale v 2. st. Stekleni žari iz groba 1 in 4 sta s konca 1. st. Prav tako pripadata oblikovno temu obdobju tudi obe steklenički s širokim trakastim ročajem. Tudi balzamarij se ujema s to datacijo, saj ima spodnji del le malenkostno razširjen, medtem ko se pri kasnejših primerkih stojna ploskev vedno bolj širi in spušča, ustje pa ni več lijakasto.

Profesor Klemenc³⁶ je prinesel v ilustracijo svoje zgodovine Emone poleg že naštetih primerkov stekla še nekaj posod, ki jih postavlja v 2. st. Ta datacija velja prav gotovo za vitko čašo gubanko, saj povsem ustreza prej naštetim gubanki iz Bobovka. Druga posoda, prav tako iz 2. st., je rumenozelena steklena situla³⁷ z dvema majhnima ročajema. Njena opredelitev v 2. st. je razvidna tudi iz pridatkov grobne enote, med katerimi je pečatna oljenka z masko. Nadvse zanimivo je dejstvo, da posoda posnema prazgodovinsko situlo, in da je celo conalno razdeljena. Med gradivom omenjenim pri Klemencu sta tudi kupa iz modrega stekla³⁸ s tordiranimi ročajema in v kalupu narejen kozarec³⁹ z upodobljenimi listi in grozdi, ki jih lahko postavimo v 1. st.

Med večji enoten kompleks najdb steklenih predmetov sodi tudi najdba v grobnici iz antične gomile v Miklavžu pri Mariboru.⁴⁰ Po vseh okoliščinah sodeč gre za grob z začetka 2. st., v katerem prevladujejo poleg steklenih žar in kroglastih balzamarijev zajemalke.

Enako je z začetka 2. st. tudi grobna najdba iz Ptuja, ki jo zaradi pridatih členov noriško-panonske ženske noše objavlja Garbsch.⁴¹ Med predmeti omenja tudi povsem baročno, prav nič »stekleno« obliko enoročajnega vrča (tab. VIII, sl. 1). Prav značilnost, da so steklopihači oblikovno hote posnemali bronaste posode, kaže na eni strani visoko raven steklopihaštva v tisti dobi, po drugi pa splošni upad občutka za skladnost.

Če se znova ozremo na dolensko steklo, ugotavljamo, da je v 3. st.⁴² prišlo do zaznavnih sprememb tako pri oblikah kot pri kvaliteti izdelkov. Večkrat srečujemo zelo površno vlite kose ob visokovrednih in skladnih oblikah, kot je steklenica z nitkastim okrasom ali vitka dišavnica z nagubanim trupom. Pri balzamarijih vidimo, da so sedaj pretežno srčaste oblike, da se zaključujejo v visok cilindričen vrat z izvihanim, ravnim ali celo navznoter usločenim ustjem. Zanimiva je tudi steklenička s cilindričnim vratom in močno omfalničnim dnom, kar je izrazita oblika 3. st. Iz prehoda v 4. st. je stožčast kozarec z ravnim dnom, ki nas uvaja v splošno obliko kozarca 4. st.

Na kasnoantičnem grobišču Brezje pri Zrečah⁴³ so v grobu 31 (tab. VII) dobili poleg Avreljanovega novca in dveh bronastih zapestnic še steklen vrč in stekleničko. Vrč ima

hruškasto obliko, prstanasto dno in profiliran rob ustja ter je po teh značilnostih iz začetka 4. st. Iz istega stoletja, le z njegovega konca, je tudi steklenica iz groba 5, ki jo pet pridanih bronastih zapestnic — po Pahiču — zanesljivo opredeljuje v ta čas. Podobna je nizki steklenički iz Linza, grobišče Espelmayerfeld, ki jo Edith Thomas⁴⁴ uvršča med značilne krščanske pridanke, pri čemer navaja številne primerjave iz panonskega področja.

S tipološkega vidika prinaša Josip Mal⁴⁵ zanimivo grobno enoto s pridanimi dvo-ročajnima steklenicama s Karlovske ceste v Ljubljani (tab. VIII, sl. 2—5). Tu so v kamnitem sarkofagu našli ob ženskem skeletu poleg znane zlate ovratnice, sestavljene iz medaljonov cesarja Galijena, tudi obe steklenici in ampuli, ki sta tako časovno okvirno opredeljeni. Te drugače redke posode svojstvene oblike se pojavijo v drugi polovici 3. st.⁴⁶ Pri obeh ljubljanskih steklenicah je nadvse zanimivo, da so ugotovili v notranjosti ostanke oz. sledove olja, s čimer je njihova namembnost dišavnice potrjena. V oblikovnem smislu pa so te posode zelo vplivale na razvoj, opazno predvsem pri trakastem ročaju, ki je nizek in postavljen na spodnji del cilindričnega vratu, kar srečujemo kasneje tudi pri steklenicah. Tudi ampuli sta spričo svoje nenavadne oblike zelo značilen glasnik iz sredine 3. st.⁴⁷

Druga, za proučevanje rimskega stekla enako pomembna najdba iz Ljubljane je odkritje kamnitega sarkofaga pri Tobačni tovarni.⁴⁸ V njem so našli žensko okostje, obdano s pajčolanom, v katerega so bile vtakane zlate niti. Pod lobanjo so našli tri slonokoščene igle in pod hrbtom nečitljiv kasnoantični novc. Poleg teh najdb, ki same po sebi govore za kasno antiko, so našli kroglasto stekleničko iz smaragdnozelene stekla z brušenim okrasom in plosko steklenico mlečno opalne barve. Čeprav se posodi po obliki na videz bistveno razlikujeta, izpričujeta kronološko nesporno zaključeno enoto, ki jo utrjuje tudi tehnološki vidik. Po teh znakih lahko postavimo obe posodici v konec 3. in na začetek 4. st.⁴⁹ To bi potrjevali tudi ostali sosednji grobovi, kjer so dobili Konstantinove in Karinove novce. Posebno zanimiva steklena kozarca prinaša Vida Stare iz Ravnega brda med Grosopljem in Litijo⁵⁰ (tab. VIII, sl. 6, 7). Tu so v skeletnih grobovih 3 in 5 našli dvojce kasnoantičnih kozarcev, ki jih avtorica uvršča po analogiji v drugo polovico 4. stol. Poleg znane oblike jajčastega kozarca z navzven zavihanim ustjem in nezatno vboklino dna, ki ima pod brušenim žlebom na največjem obodu po tri bradavice iz modrega stekla, nas posebej zanima preprost stožčast kozarec z blago navzven razširjenim ustjem in vboklim dnom. To obliko posode srečujemo v kasnoantičnih plasteh pogosto, vendar pri nas, žal, samo v drobcih.⁵¹ Primerek stožčastega kozarca z vboklim dnom iz Ravnega brda pa nam kaže popoln izgled tega kozarca. Njegovo časovno opredelitev v drugo polovico 4. stol. narekujeja obe pasni sponi, najdeni na istem grobišču. Pasne sponse iste oblike so dobili v panonskih grobovih predvsem z novci Valentinijana, kar datacijo kozarcev pomika celo proti koncu 4. st.⁵²

V svojem sestavku o emonskem grobišču je Walter Schmid⁵³ vključil risbo treh kasnoantičnih steklenih posod. Med njimi je oblikovno najbolj čist kozarec, okrašen s temno-modrimi pikami,⁵⁴ ki najlepše odseva takratno najbolj pogosto obliko pivskega posodja. Naslednji primerek kozarca s plavutastimi rebri je v nasprotju s prejšnjo obliko bolj redek, vendar je kasnoantični izvor te posode že zaradi tehnoloških posebnosti razumljiv. Njegovo približno analogijo s plavutastimi rebri, narejenimi v predrti tehniki, poznamo iz Brigetija, kar postavlja Barkocsy v drugo polovico 4. st.⁵⁵

Iz Brega pri Ptujju prinaša Iva Curk⁵⁶ nekaj izredno pomembnih steklenih predmetov. Med njimi velja omeniti stožčast kozarec in kupo iste oblike, le da je nižja (tab. IX, sl. 1—5). Oba bi tvorila ustrezno analogijo kozarcu iz Ravnega brda. Zelo jasno moramo postaviti v 4. st. tudi kroglasto stekleničko z rahlo vzvalovano površino, omfaličnim dnom in navzven zavihanem ustjem,⁵⁷ Pahičevi iz Brezja sorodni steklenici kroglaste oblike in vrč z enim ročem.

V grobu št. 13 na Bregu v Celju so našli dve steklenici (tab. IX, sl. 6, 7), visoki 13,5 cm, s kroglastim trupom in delno spodaj zoženim cilindričnim vratom. Glede na celotno grobišče ju postavlja Bolta⁵⁸ od 4. do prve polovice 5. st. Po obliki ustrežata formi Isings 103 in so v Podonavju in Porenju odkrite z novci s konca 3. ali iz prvih desetletij 4. st.⁵⁹ To datacijo podpira tudi Thomasova z najdbo enakih steklenic v grobu 70 iz Espelmayerfelda, najdenih skupaj z novci Klavdija II, Viktorina in Proba.⁶⁰

Samemu koncu 4. st. smemo prišteti tudi steklenico z brušenim okrasom in čašo s posnetkom vzorca satovja, ki ju je objavil Knez.⁶¹ Obe sta lep dokaz visoke ravni steklarstva v naših krajih ob koncu antike. Medtem ko je steklenica z brušenim okrasom zelo verjetno — po Hardnu⁶² — iz prve polovice 4. st., tega za čašo ne moremo trditi, čeprav je tudi ta nesporno iz 4. st.

Skoraj v celoti ohranjeno posodo z brušenim okrasom poznamo iz Bršljina pri Novem mestu (tab. XII). Sedaj hrani čašo antična zbirka Umetnostnozgodovinskega muzeja na Dunaju, objavila sta jo Sunkovsky in Knez.⁶³ Brez rekonstruiranega, verjetno neobstoječega stožčastega dna, je skoraj 24 cm visoka in ima največji premer 7,6 cm ob 2 mm debelem ostenju. Obod čaše iz brezbarvnega stekla je ornamentiran z brušenima dvojnima črtama, ki delita celotno posodo v štiri pasove. Te izpolnjujejo prav tako brušeni okrasni geometrijskih oblik ali pa ponazarjajo stilizirane rastline oz. jagode. Vrhnji pas nosi brušen grški napis $\chi\alpha\iota\ \epsilon\iota\ \omega\rho\alpha\varsigma$, napitnico, ki jo prevajajo z »Na mnoga leta« ali »Na zdravje«. Zaradi tehnike brušenja postavljamo čašo v širši dataciji v 4. st. Gotovo je ta čaša pomemben člen in reprezentant te vrste posod iz slovenskih najdišč ter za nas izredno dragocen primerek poznoantičnih kup z brušenim okrasom in voščilom.⁶⁵

Vsekakor vredna omembe sta tudi dva fragmenta steklenih posod z okrasom iz zlate lamele ali zlate niti, najdena v Ptuju.⁶⁶ V obeh primerih gre za dno skodelice. Na eni je predstavljeno verjetno jagnje, ki je s pomočjo igle vpraskano v zlato lamelo. Dno druge steklenice je okrašeno z zlato nitjo, ki tvori nekaj okvir in danes le še delno ohranjen napis. Razvoj obeh tehnik zasledimo od 2. do 4. st., prišla pa naj bi v Italijo z Vzhoda. Motiv ležече jagnjeta moramo iskati med predmeti iz 4. st.,⁶⁷ medtem ko je datacija druge skodelice težavna, vendar zelo verjetno ista kot velja za prvi primer. S tema posodama in predvsem z njeno motiviko prehajamo že v čas temačnega obdobja 5. in 6. st., ko se pri nas konča tudi antična dediščina.

Ostane nam samo še odgovor na vprašanje o izdelovalnih središčih in poteh, po katerih je k nam prišla ta ali ona steklena posoda. Najbolj zanimivo arheološko vprašanje pri obravnavi antičnega stekla zadeva vsekakor vprašanje morebitne izdelave v naših krajih. Neopredni dokaz za to, da so tudi v Sloveniji obstajali pogoji za to dejavnost, vidimo v bogatem in pestrem izročilu prazgodovinske dobe, ko je gotovo velik del steklenih izdelkov moral nastati prav v Sloveniji, kot to kažejo samo pri nas znane oblike steklenih jagod in steklene obloge fibul. Zato je že Fremersdorf v zborniku *Oxé-Festschrift*⁶⁸ postavil domnevo, da so, sodeč po oblikah in po številnih različicah večbarvnega celo unikatnega stekla, morale v zgodnji antiki izdelovati te predmete delavnice v Akvileji, Istri in v prostoru do Emone. To domnevo sta potrdila pred leti v Linzu odkriti steklenici z napisom na dnu. Karnitsch⁶⁹ je posvetil napisu *Sentia Secunda facit Aquileiae vitra* posebno razpravo, zato ne zahajam v podrobnosti napisa, ampak želim poudariti dejstvo, da se je tu proizvajalo steklo. Vendar pa si moramo zastaviti tudi vprašanje, kako to, da vse doslej ni arheološkega dokaza in kako to, da vse doslej na tem prostoru še ni bila odkopana steklopihaška peč. Deloma je na to odgovoril že Abramič, ko je objavil upodobitev steklopihaštva na oljenki iz Benkovca.⁷⁰ Tudi tu je — kakor na staroegipčanskih reliefih — prikazana peč, katere ognjišče je več decimetrov dvignjeno nad tlemi. Zato se iz razumljivih vzrokov ni ohranila. Šele v novejšem času so bile odkrite v Izraelu in Kölnu.⁷¹ V obeh

primerih so mogli dokazati, da so peči sorazmerno majhne, kar je pri steklu tudi razumljivo. Za izdelavo v naših krajih bi govorila morda večja steklena gmota z Vrhnik⁷² in Kahlejeve ugotovitve ter primerjanje sestave antičnega stekla in kremenčevega peska iz okolice Juenne.⁷³

Čeprav bi pri teh krhkih predmetih morali domnevati, da je poglavitni delež predmetov nastal na domačih tleh, vendar izjemni kosi, kot v sirskih delavnicah nastala čaša bogov iz Črnelega, posoda v obliki človeške glave iz Podgraja in sestav najdb iz Polhovega gradca, ki jo moremo pripisati italiskim, najbolj verjetno rimskim delavnicam, dokazujejo obseg zamenjav in trgovska pota. Sodeč po danes znanem gradivu, je bil import iz Porenja v Slovenijo malenkosten. Pri nas doslej ne poznamo za Köln značilnih steklenih posod s kasneje nanesenimi drugobarvnimi vzorci, nitmi itd.⁷⁴ Kot je že I. Curkova opozorila pri obravnavi ptujske sigilate, v Sloveniji ne poznamo tudi nekaterih sigilatnih izdelkov z zahoda. Naj torej zaključimo s tem vprašanjem, ki je za obseg trgovine naših krajev v tistem času gotovo pomemben. Verjetno pa nam bo lažje odgovoriti na to vprašanje, ko bo pred nami ostalo, doslej neobjavljeno stekleno gradivo, odkrito v Sloveniji.

¹ T. E. Haevernick, Hallstatt-Tassen, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 5 (1958) 8.

² T. E. Haevernick, Beiträge zur Geschichte des antiken Glases, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 6 (1959) 57; T. E. Haevernick, Latentezeitliche Glasfibelbügel, *Situla* 1 (1960) 119; T. E. Haevernick, Nadelköpfe vom Typ Kempten, *Germania* 50 (1972) 136.

³ T. E. Haevernick, *Die Glasarmringe und Ringperlen der Mittel- und Spätlatenezeit auf dem europäischen Festland* (Bonn 1960); F. Stare, *Vače* (Arheološki katalogi Slovenije 1, 1955) tab. 33; F. Stare, Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja, *Arheološki vestnik* 4 (1953) tab. IV.

⁴ F. Schuler, The Molding Process (Ancient Glasmaking Techniques), *Archeology* 12 (1959) 47; R. Gajič-Lončar, *Staklo, proizvodnja i umetnička obrada kroz vekove* (Beograd 1964) 10.

⁵ Pri tem je bilo žal doslej s tega najdišča objavljeno stekleno gradivo samo pri J. Garbsch, *Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert* (Münchener Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 11, 1965) 203 in tab. XLIII—XLVII

⁶ A. Smodič, Nove latenske najdbe na Dravskem polju, *ČZN* 35 (1940) 1.

⁷ R. Ložar, Rimska najdba iz Polhovega gradca, *Glasnik Muzejskega društva Slovenije* 19 (1938) 85.

⁸ T. E. Haevernick, Zarte Rippenschalen, *Saalburg Jahrbuch* 7 (1958) 76; T. E. Haevernick, Die Verbreitung der »Zarten Rippenschalen«, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 14 (1967) 153.

⁹ T. E. Haevernick, Zarte Rippenschalen, str. 77.

¹⁰ R. Ložar, Polhov Gradec, sl. 14.

¹¹ R. Ložar, Steklena čaša iz Črnelega, *Glasnik Muzejskega društva Slovenije* 16 (1935) 97.

¹² S. Petru, Antično steklo iz Dolenjskih grobov, *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 6 (1969) 165 in tab. I, sl. 1.

¹³ S. Petru, *Emonske nekropole odkrite do l. 1960* (Katalogi in monografije 7, 1972) tab. XXXI, 16 in CIV, 12.

¹⁴ R. Ložar, Steklena čaša iz Črnelega, 98.
¹⁵ L. Berger, *Römische Gläser aus Vindonissa* (Basel 1960) 51 in tab. VIII; A. Kisa, *Das Glas im Altertume* (Leipzig 1908) 719 in Abb. 271; *Journal of Glass Studies* 4 (1962) 55.

¹⁶ Ob zadnjem obisku v Ljubljani mi je sporočila G. D. Weinberg, da pripravlja posebno študijo, posvečeno prav tem posodam, kjer bo prinesla nepoznano primerjalno gradivo Vzhodnega Mediterana. G. D. Weinberg, Mould-Blown Beakers with Mythological Scenes, *Journal of Glass Studies* 14 (1972) 26.

¹⁷ Posoda doslej ni bila objavljena; D. B. Harden, *Masterpieces of Glass* (London 1968) sl. 63; F. Fremersdorf, *Römisches geformtes Glas in Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln 6, 1961) Taf. 108 prinaša sorodno posodo iz 1.—2. stoletja. Enako datacijo posod v obliki človeške glave prinaša F. Neuburg, *Glass in Antiquity* (London 1949) Plate XVI.

¹⁸ Werner, Zu älterkaiserzeitlichen Glasbechern, *Germania* 31 (1953) 61; L. Barkóczy, Glasfunde von Brigetio (II. Jhdt), *Folia archaeologica* 18 (1966-67) 69; C. Isings, Glas met facetten in honingraat patroon, *Numaga* 13 (1966) 236; C. Isings, Some of the 10th Legion's Glass at Nijmegen, *Studies in Glass History and Design* (VIII Int. Congress on Glass, London 1968) 8.

¹⁹ V. Šribar, Rimski žgani grob iz Velike Loke pri Žalni, *Arheološki vestnik* 9—10 (1958-59) 234.

²⁰ E. Nowotny, Das römische Gräberfeld an der Wiener Strasse in Laibach, *Mitteilungen des Musealvereines für Krain* 18 (1905) 188.

²¹ F. Fremersdorf, Römische Gläser mit buntgefleckter Oberfläche, *Festschrift Oxé* (1938) 116

²² M. C. Calvi, *I vetri romani del museo di Aquileia* (Padova 1968), Tav. 10,2 in M. C. Calvi *Vetri romani* (Aquileia 1969), Tav. 10,2.

²³ N. Lamboglia, Tessiner Gräberfelder di Ch. Simonett (Recensione), *Rivista di studi Liguri* 9 (1943) 181.

²⁴ F. Fremersdorf, Römische Gläser mit buntgefleckter Oberfläche, n. m.

²⁵ M. C. Calvi, *I vetri romani*, n. m.

²⁶ L. Plesničar, La necropole romaine a Emona, *Inventaria archaeologica* 10 (1967), Y 97,6, kjer datira kos iz groba MM 315 v drugo četrtino prvega stoletja.

²⁷ E. Nowotny, Das römische Gräberfeld, 188, sl. 1.

²⁸ M. C. Calvi, *I vetri romani*, tav. XV, fig. 2 in 3, kjer enako posodo stavlja avtorica okvirno v 1. st. po našem štetju.

²⁹ E. Nowotny, Das römische Gräberfeld 188, sl. 1.

³⁰ L. Plesničar, *La necropole romaine a Emona*, Y 94, 23, kjer avtorica datira majhno čašo te oblike v drugo polovico 1. stoletja.

³¹ J. Garbsch, *Die norisch-pannonische Frauentracht*, n. m.

³² S. Petru, Antično steklo iz dolenskih grobov, 163.

³³ S. Petru, Antično steklo iz dolenskih grobov, T. I, sl. 15. Drobce steklenih posod iz antičnih grobov, ki pa ne pomenijo novosti in jih zaradi fragmentarnosti ne moremo ovrednotiti, prinaša S. Pahič, Antične grobnice v Prekmurju, *Arheološki vestnik* 11-12 (1960—61), 112.

³⁴ S. Petru, Antično steklo iz dolenskih grobov, tab. II in III.

³⁵ P. Petru-A. Valič, Drugo začasno poročilo o izkopavanjih v Bobovku pri Kranju, *Arheološki vestnik* 9-10 (1958—59), 133.

³⁶ J. Klemenc, Zgodovina Emone v: *Zgodovina Ljubljane* (Ljubljana 1956), sl. 15—45.

³⁷ J. Klemenc, Zgodovina Emone, sl. 35.

³⁸ J. Klemenc, Zgodovina Emone, sl. 20.

³⁹ J. Klemenc, Zgodovina Emone, sl. 41.

⁴⁰ S. Pahič, Antična gomila z grobnico v Miklavžu pri Mariboru, *Arheološki vestnik* 20 (1969) 115 ssl; glej tudi gradivo iz gomle v Kapfensteinu v dolini Ledava, objavljen pri W. Alzinger, *Archaeologia Austriaca* 7 (1965), Abb. XII.

⁴¹ J. Garbsch, *Die norisch-pannonische Frauentracht*, 210, T. 50, 9.

⁴² S. Petru, Antično steklo iz dolenskih grobov, 173, T. 5.

⁴³ S. Pahič, Antični in staroslovanski grobovi v Brezju pri Zrečah, *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 6 (1969), 217 in T. 7.

⁴⁴ E. B. Thomas, *Die Gläser des Espelmayrfeldes* (Die Gräberfelder von Lauriacum. Das Espelmayrfeld, Linz 1962), 97.

⁴⁵ J. Mal, Muzejska kronika, *Glasnik Muzejskega društva Slovenije* 7-8 (1926-27), 28 in sl. 8.

⁴⁶ E. Spartz, *Antike Gläser* (Kassel 1967) pod 101 in tab. XXIV; E. Thomas, Espelmayrfeld str. 105 s primerki iz Espelmayrfelda in Gelsdorfa z novcem Dioklecijana.

⁴⁷ A. Cermanovič, Einige spätrömische Glasformen aus Doclea, *Živa antika* 17 (1967), Abb. 5; L. Barkócsy, New Data on the History of Late Roman Brigetio, *Acta Antiqua Hungarica* 13 (1965), Fig. 19, 1 in Pl. XXV, 1.

⁴⁸ C. Deschmann, Neueste Funde römischer Steinsärge in Laibach, *Mitteilungen der Zentralkommission* 14 (1888), 5, Fig. 1 in 2.

⁴⁹ F. Fremersdorf, *Die römischen Gläser mit Schliiff, Bemalung und Goldauflagen aus Köln* (Die Denkmäler des römischen Köln 8, 1967) pod 110.

⁵⁰ V. Stare, Poznoantično grobišče na Ravnem brdu, *Arheološki vestnik* 3 (1952), 137. Za sponi iz te grobne enote glej E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern* (München 1971) 61, ki jih postavlja v čas 370—400 po n. št.

⁵¹ Posebno veliko teh kozarcev so dobili pri izkopavanjih na Hrušici in v Ajdovščini. Objavljeni bodo v *Claustra alpium Juliarum*, 2.

⁵² E. Keller, *Die spätrömischen Grabfunde in Südbayern*. Razvojno obliko tega kozarca v bizantinskem obdobju predstavlja primerek iz Szabadszallasa (E. H. Thomas, *Early byzantine glasscup*, Kecskemet, 1969).

⁵³ W. Schmid, Ausgrabungen in Emona, *Laibacher Zeitung* 1911, Nr. 117 z dne 22. V.

⁵⁴ Posodam te oblike in okrasa posveča F. Fremersdorf, *Die römischen Gläser mit aufgelegten Nuppen in Köln* (Denkmäler 7, 1962), posebno knjigo.

⁵⁵ L. Barkócsy, New Data on the History of Late Roman Brigetio, *Acta archaeol. Acad. scient. Hung.*, 13 (1965) 215.

⁵⁶ I. Curk, K topografiji rimske mestne četrti na današnjem Zgornjem Bregu v Ptuj, *Arheološki vestnik* 15-16 (1964-65), 259.

⁵⁷ R. Sunkovsky, *Antike Gläser* (Wien 1956), Abb. 39a.

⁵⁸ A. Bolta, Rimsko grobišče na Bregu pri Celju, *Arheološki vestnik* 8 (1957), 317; E. Boltin, Arheološke najdbe na Kaštelirju nad Kortami, *Arheološki vestnik* 9-10 (1958-59), 237 prinaša na T. V, 1 in 2 celjskim sorodna kroglasta balzamarija in na T. IV, 2 hruškast primerk.

⁵⁹ C. Isings, *Roman Glas from Dated Finds* (Groningen 1957), 121 oblika 103.

⁶⁰ E. Thomas, *Espelmayrfeld* str. 102.

⁶¹ T. Knez, Novi rimski grobovi na Dolenjskem, *Razprave Slovenske akademije znanosti in umetnosti* 6 (1969), 107, T. 7, 2 in T. 11, 1.

⁶² D. B. Harden, The Highdown Hill Glass Goblet with Greek Inscription, *Sussex Arch. Collection* 47 (1959), 3-cit. po G. D. Weinberg, A Parallel to the Highdown Hill Glass, *Journal of Glass Studies* 5 (1963), 25.

⁶³ R. Sunkovsky, *Antike Gläser*, str. 24 in Abb. 20 — pozno 4. stoletje. Primerjaj T. E. Haevernick, Gefäße mit vier Masken, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz* 7 (1960) 53, kjer se sklicuje na enako okrašeno skodelo iz groba v Kölnu (F. Fremersdorf, *Denkmäler* 1 [1928] 43, kjer prinaša za analogijo tudi gradivo iz grobov v Horremu in Dürrenu).

⁶⁴ T. Knez, Novi rimski grobovi na Dolenjskem.

⁶⁵ F. Fremersdorf, *Figürlich geschliefene Gläser* (Römisch-Germanische Forschungen 19 (1951) posebej T. 10, 1; M. Ljubinković-Čorović, Ranohrišćanska staklena čaša iz Duklje, *Materijali VII. Kongresa Arheološkoga društva Jugoslavije* (1967) 85.

⁶⁶ I. Curk, Dva drobca steklenih posod z zlatom iz Petovije, *Arheološki vestnik* 13-14 (1962-63) 491.

⁶⁷ T. E. Heavernick, Zu den Goldgläsern (Fondi d'oro), *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 9 (1962) 58.

⁶⁸ Sedaj potrjuje to domnevo tudi C. Isings v članku Some of the 10th Legion's Glass at Nijmegen.

⁶⁹ P. Karnitsch, *Jahrbuch der Stadt Linz* (1952) 440, Nr. 8, Taf. 16, 8 in R. Noll, *Kunst der Römerzeit in Österreich* (Salzburg 1949) XI, Nr. 71—72, Abb. 71.

⁷⁰ M. Abramić, Eine römische Lampe mit Darstellung des Glasblasens, *Bonner Jahrbuch* 159 (1959) 149.

⁷¹ G. D. Weinberg, Roman Glass Factories in Galilee, *Museum Haaretz Telaviv Bulletin* 10 (1968) 49, pl. VII.

⁷² A. Müllner, Ein Glassfluss von Oberlaibach, *Argo* 2 (1893) 171, kjer poroča, da so 1886 na levi obali Ljubljani našli v globini 3 m kos surovega stekla. Glede na globino bi mogli gmoto pripisati rimski dobi.

⁷³ F. Kahler, Die Quarzversorgung der römischen Glasindustrie von Iuenna, *Carinthia* 134—135 (1947) 56.

⁷⁴ F. Fremersdorf, Rheinischer Export nach den Donauraum, *Laureae Aquincenses* 1939, 179. Od poreskega importa stekla je npr. med drnovskim gradivom le čaša inv. št. 726 in gagatna zapestnica inv. št. 646 ter ovratnica inv. št. 535.

RÖMISCHES GLAS IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

Erste Glaserzeugnisse in Slowenien kennen wir bereits aus prähistorischer Zeit. Die Schalen mit Griff, gewöhnlich gerippt und aus zweifarbiger Glasmasse hergestellt, gleichen völlig den antiken Exemplaren aus dem ersten Jahrhundert unserer Zeitrechnung, weil sie technologisch und formal gesehen die gleichen Eigenschaften haben. Trotz eines langfristigen Intervalls können wir Kontinuität und Vermittlung aus der Hallstattkultur vermuten, wohin auch der Glasbelag der Fibeln gehört, der für den jugoslawischen Alpenraum charakteristisch ist, auch die Glasperlen in Tierkopfform.

Mit dem technologischen Fortschritt Ende des ersten Jahrhunderts vor unserer Zeitrechnung tauchen auf dem Markt verhältnismäßig billige Erzeugnisse auf. Sie werden im frühantiken Zeitalter größtenteils in Formen gegossen. In späterer Zeit gibt es zahlreiche Formen geblasener Gefäße aus grünem und mehrfarbigem Glas, die gegen Ende der Antike oft mit Schleifarbeit verziert sind. Unter den Erzeugnissen in der einen und anderen Technik gibt es in Slowenien auch einmalige Stücke.

Die beiden ältesten Schalen mit spiralartigem, verschiedenfarbigem Muster stammen aus römischen La-Tène-Gräbern in Mihovo unterhalb der Gorjanci und aus Formin bei Ptuj. Sie sind gerippt

und mit einem andersfarbigen Spirale verziert. Die aus Formin können wir mit Rücksicht auf das übrige dort gefundene Gut in die Zeit von Tiberius bis Domitianus einordnen. Genauer datiert ist eine Gruppe von Gegenständen, die bei Polhov gradec gefunden wurde. Neben den bekannten Bronze-Askosen und der Hydra mit den geschmückten Griffen und neben den Artikeln aus Terra sigillata wurden hier zahlreiche Glasgefäße gefunden, die aus mosaikartigem dunkelroten und gewöhnlichen grünen Glas gemacht worden sind. Darunter befinden sich auch zwei Gefäßfragmente aus dem netzartigem Reticella-Glas. Für die kleinen gerippten Schälchen und die größeren kraterähnlichen Stücke aus Mosaikglas sind Analogien in Norditalien zu finden, von wo sie in der ersten Hälfte des ersten Jahrhunderts hierher kamen. Viel interessanter sind allerdings Schalen aus dunkelrotem durchsichtigen Glas, für die man bisher in Slowenien und den norditalienischen Gebieten leider keine Analogien kennt. Sicher ist jedoch, daß sie als Erzeugnisse fremder Werkstätten zu uns kamen.

In diesen frühen Zeitabschnitt gehören auch der Götterbecher gefunden in Črnelo und eine Kopfflasche aus Podgraj. Das Trinkbecher besteht aus vier formgegossenen Teilen, die nach Art des Säulenschmucks verbunden sind. Aller Wahrscheinlichkeit handelt es sich um sidonischen Import, und es sind hierzu Analogien zu finden im Trinkglas von Eremitage und in einigen Bruchstücken größerer Sammlungen. Das Fläschchen in Form eines Kopfes mit Gesicht stammt laut Harden aus derselben Zeit. In die zweite Hälfte des ersten Jahrhunderts und in den Anfang des zweiten lassen sich der Becher mit Fuß aus Buntglas und das konische Trinkglas aus Ptuj mit dem eingeschliffenen Wabenmuster einordnen.

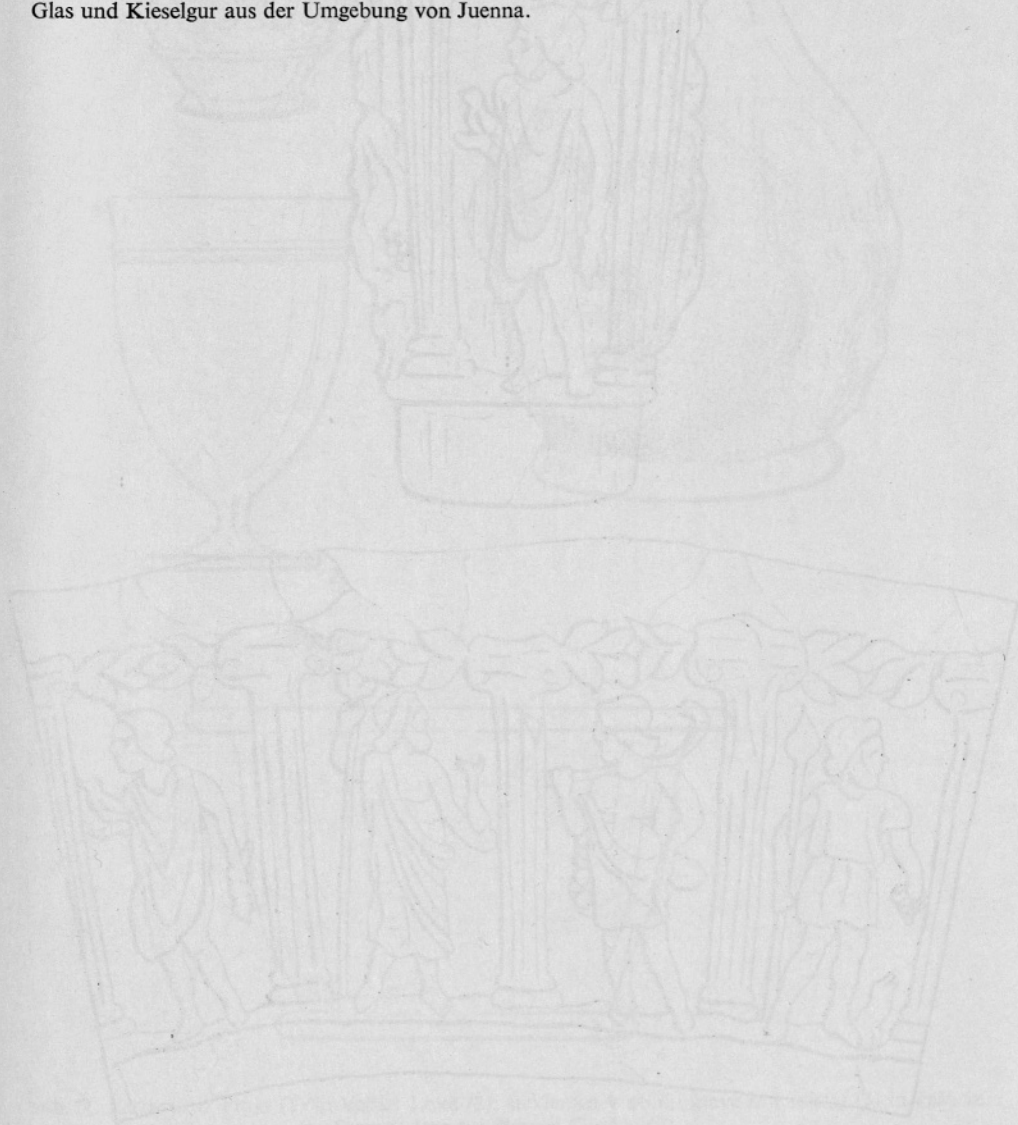
Für das Fundgut aus dem 2. Jahrhundert ist charakteristisch, daß das einfarbige grünliche Glas die vorherigen verschiedenfarbigen Produkte verdrängt hat und viereckige Gläser zu dieser Zeit überwiegen mit senkrechten oder leicht gewölbten Wänden, sowie birnenförmige Flaschen mit Griff und eiförmige Urnen. Dazu können noch barocke Flaschen in Vogelform gerechnet werden. In diesen Zeitraum, in seine früheste Phase, gehören auch die beiden Faltengläser aus Bobovk bei Kranj und aus Emona, und die gelbe, zonal verzierte Situla mit den zwei Griffen, ein Becher aus hellbraunem Glas mit zwei tordürten Griffen, ein formgegossenes Trinkglas mit Blättern und Weintrauben.

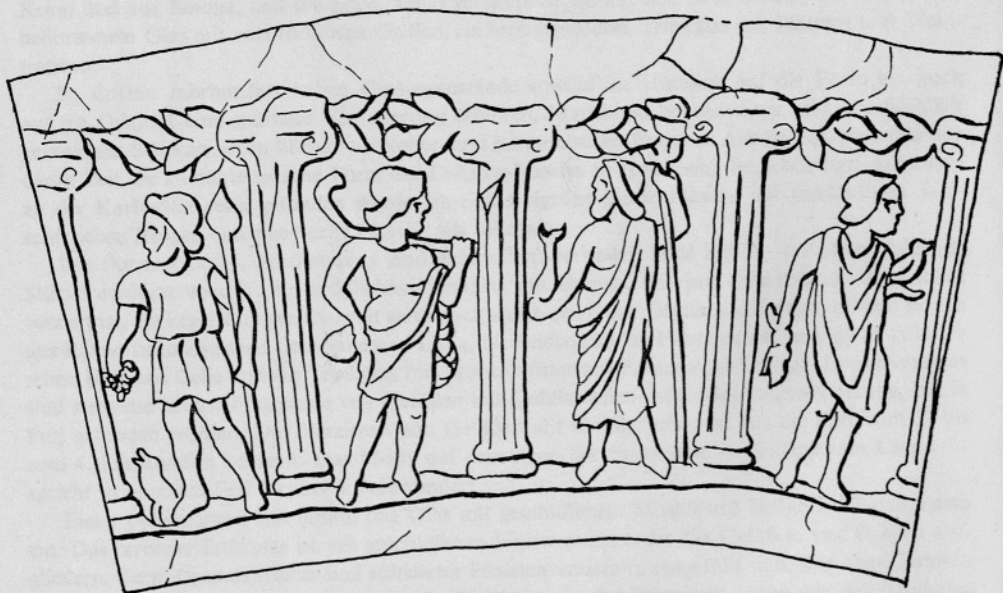
Im dritten Jahrhundert haben Glasgegenstände sowohl im Hinblick auf die Form als auch auf die Qualität eine spürbare Veränderung erfahren. Manchmal begegnen wir sehr oberflächlich gegossenen Stücken neben höchst wertvollen und harmonischen Formen. Aus Emona wären da aus dieser Zeit die charakteristische Form der Delphin-Flasche zu erwähnen, die neben zwei Ampullen an der Karlovška cesta gefunden wurde, eine dunkelgrüne runde Flasche mit geschliffenen konzentrischen Ringen und eine flache Flasche aus Milchglas.

Die Formen des 4. Jahrhunderts sind zahlreicher vertreten. Hier müssen vor allem folgende Stücke erwähnt werden: ein grünliches Trinkglas aus Emona, das mit dunkelblauen Pünktchen verziert ist, ein kegelförmiges Glas mit sanft nach außen gewölbter Öffnung und eingewölbtem Boden aus Ravno brdo zwischen Grosuplje und Litija, die beiden runden Flaschen mit verengtem zylindrischen Hals aus Celje und ein Trinkglas mit Wabenmuster aus Pristava bei Trebnje. Erwähnenswert sind auch die beiden Fragmente von Gefäßen mit Goldlamellen- oder Goldfadenverzierung, die in Ptuj gefunden wurden. Das Verzieren von Gefäßen mit Goldlamellen ist aus der Zeit vom 2. bis zum 4. Jahrhundert bekannt. Das Motiv auf dem einen der Fragmente — ein liegendes Lamm — spricht in unserem Fall für das 4. Jahrhundert.

Einen besonderen Platz nimmt das Glas mit geschliffenem Muster aus Bršljin bei Novo mesto ein. Das farblose Trinkglas ist mit geschliffenen Linien verziert, die das Gefäß in vier Streifen aufgliedern, die mit geometrischer und stilisierter Pflanzenverzierung ausgefüllt sind. Der obere Streifen trägt eine eingeschliffene griechische Inschrift. Wegen der Schlißtechnik setzen wir das Trinkglas in breiterer Datierung in das 4. Jahrhundert, und es stellt ein kostbares Beispiel spätantiker Trinkgläser mit Schliß und Inschrift $\kappa\alpha\iota\ \tau\epsilon\ \omega\rho\alpha\zeta$ bei uns dar.

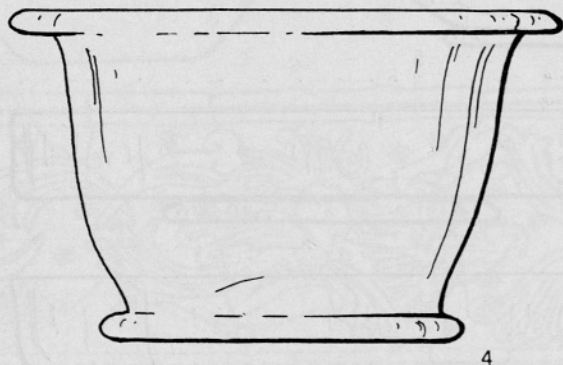
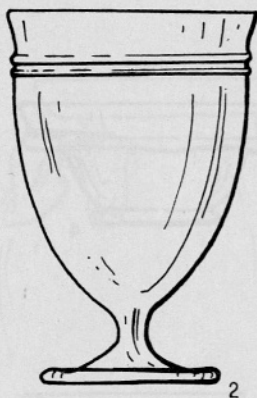
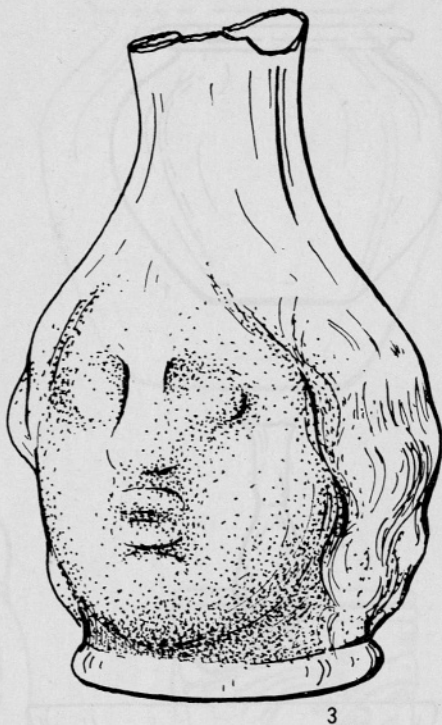
Im Hinblick auf die Herstellungszentren läßt sich mit Sicherheit behaupten, daß auch in Slowenien Bedingungen für eine solche Tätigkeit vorhanden waren. Wir können die Vermutung von F. Fremersdorf durchaus unterstützen, diese Gegenstände müßten — wenn man nach den Formen und zahlreichen Varianten von den mehrfarbigen, ja sogar von den einmaligen Glasstücken urteilt — in der frühen Antike in den Werkstätten von Aquileia, in Istrien und im Raum bis Emona hergestellt worden sein. Für die Herstellung in unseren Gebieten sprächen vielleicht auch eine größere Glasmasse aus Vrhnika, Kahles Feststellungen und Vergleich der Zusammensetzungen von antikem Glas und Kieselgur aus der Umgebung von Juenna.

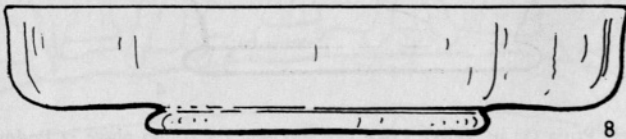
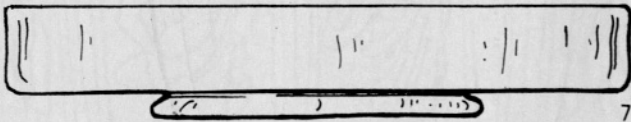
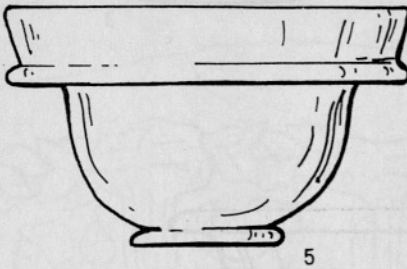
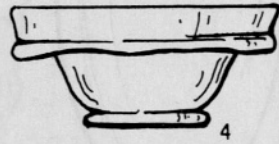
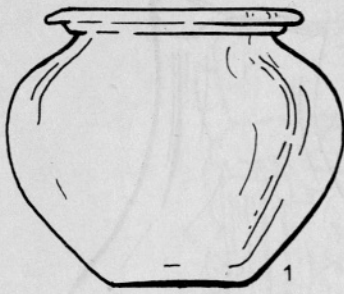
Tab. I. Čaša bogov iz Črnelega
Taf. I. Götterbecher aus Črneleo

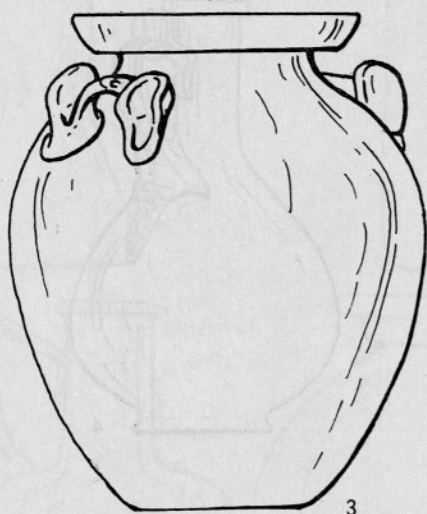
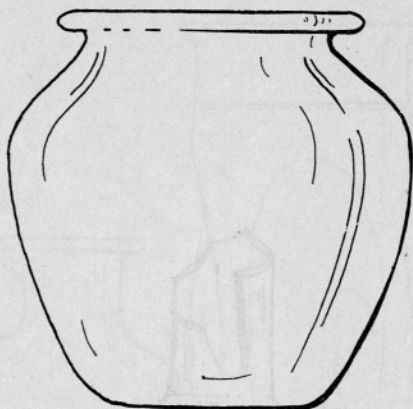
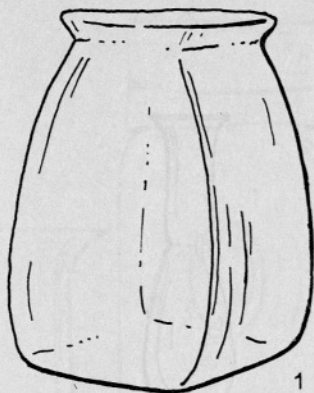

Tab. II. Kozarca iz Ptuja (1) in velike Loke (2), steklenica v obliki glave iz Podgraj (3) in čaša iz Starega trga pri Slovenj Gradcu (4)

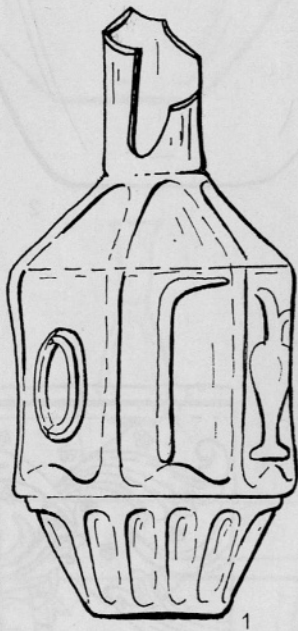
Taf. II. Die Trinkgläser aus Ptuj (1) und Velika Loka (2), die Flasche in Kopfform aus Podgraj und das Trinkglas aus Stari trg bei Slovenj Gradec (4)

Tab. III. Ljubljana, grob 315 iz severne emonske nekropole
Taf. III. Ljubljana, Grab 315 aus der nördlichen Nekropolis von Emona

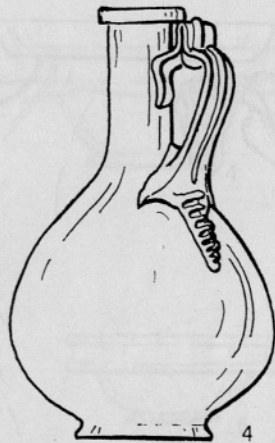
Tab. IV. Ljubljana, tipi žar in čaša z vegetabilnim okrasom iz severne emonske nekropole
Taf. IV. Ljubljana, Urnentypen und das Glas mit vegetabiler Verzierung aus der nördlichen Nekropolis von Emona

1

3

4

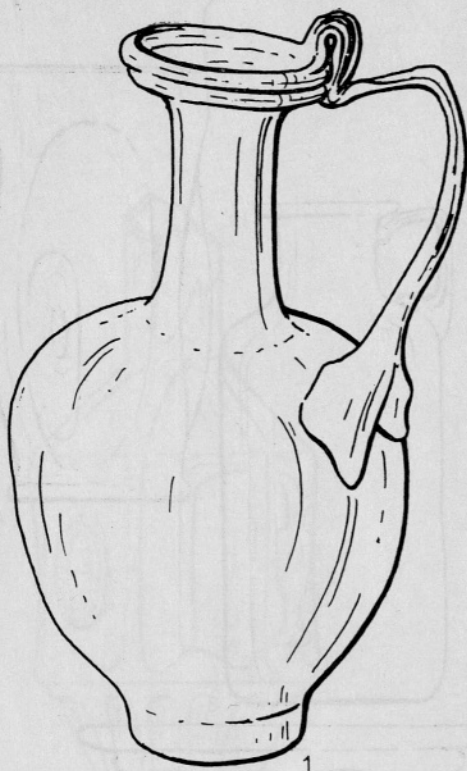
2

Tab. V. Ljubljana, grob 87 iz severne emonske nekropole
 Taf. V. Ljubljana, Grab 87 aus der nördlichen Nekropolis von Emona

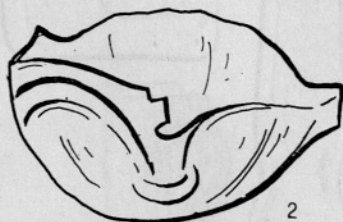

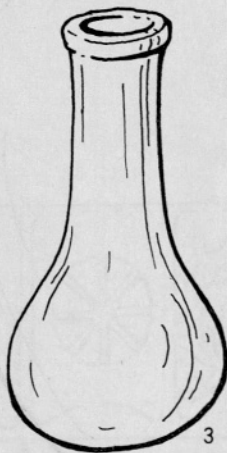
Tab. VI. Bobovk pri Kranju, stekleni predmeti
Taf. VI. Bobovk bei Kranj, Glasgegenstände

1

2

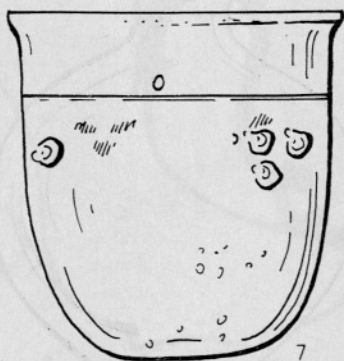
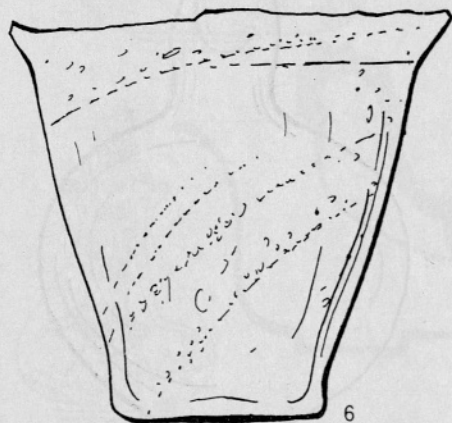
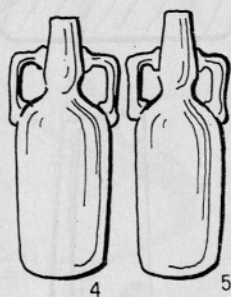
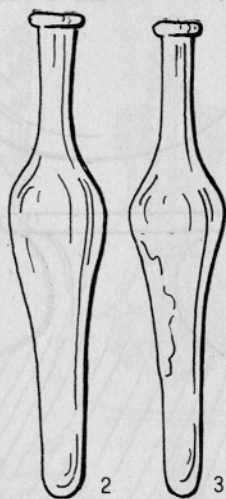
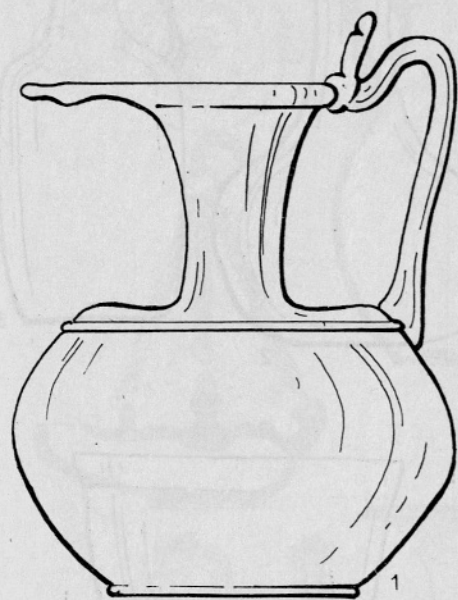

3

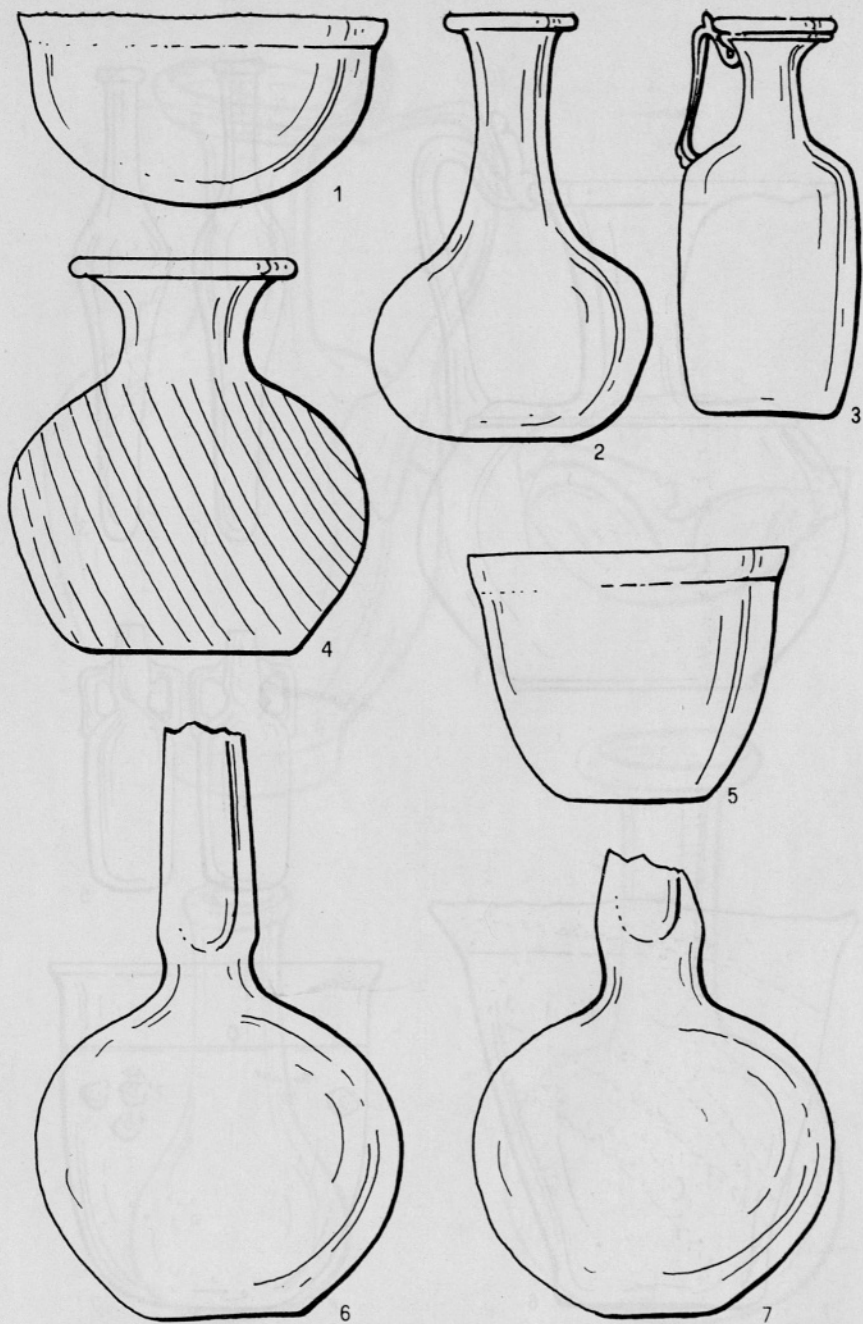

4

Tab. VII. Brezje pri Zrečah, stekleni predmeti
Taf. VII. Brezje bei Zreče, Glasgegenstände

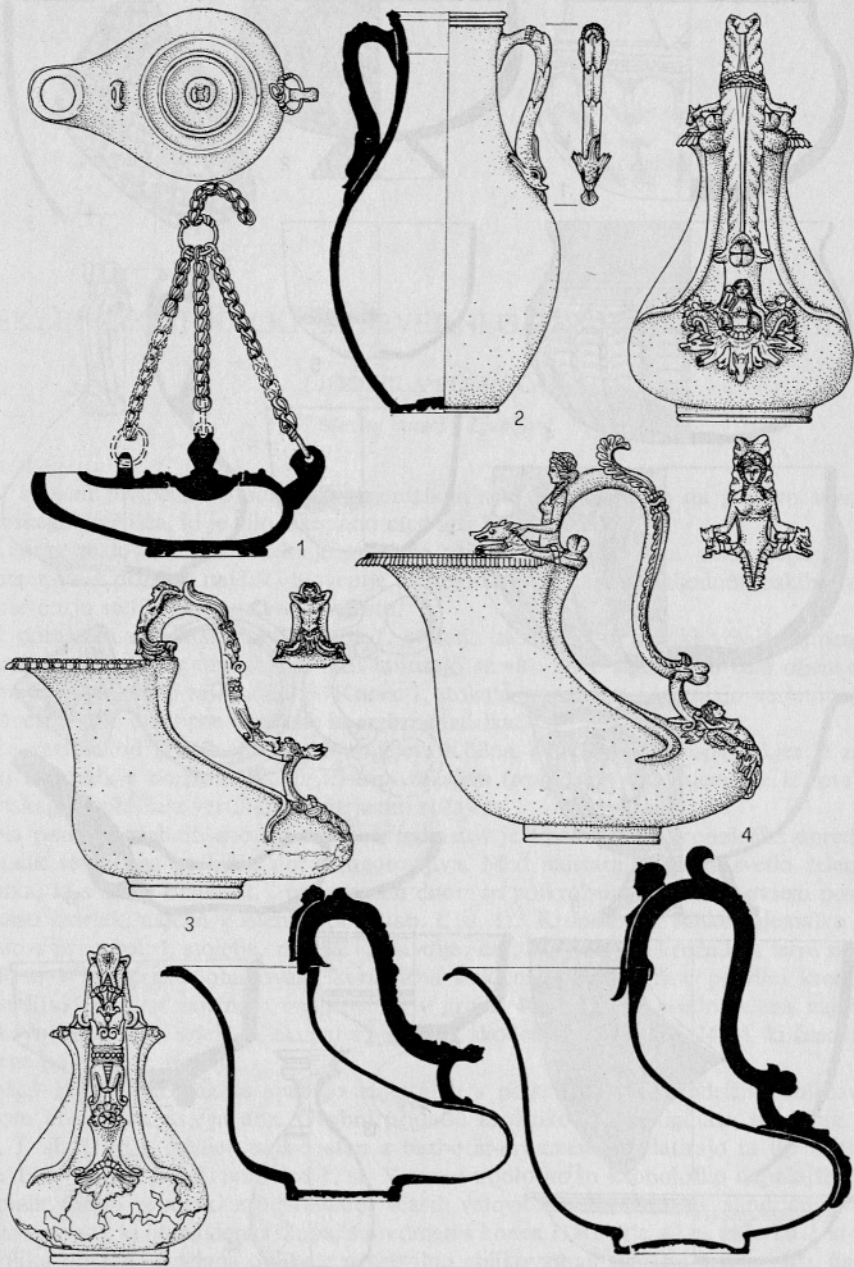

Tab. VIII. Ptuj, vrč (1), Ljubljana, Karlovška cesta, stekleničke (2—5), Ravno brado, kozarca (6—7)
 Taf. VIII. Ptuj, Krug (1); Ljubljana, Karlovška cesta, Fläschchen (2—5); Ravno brdo, Gläser (6—7)

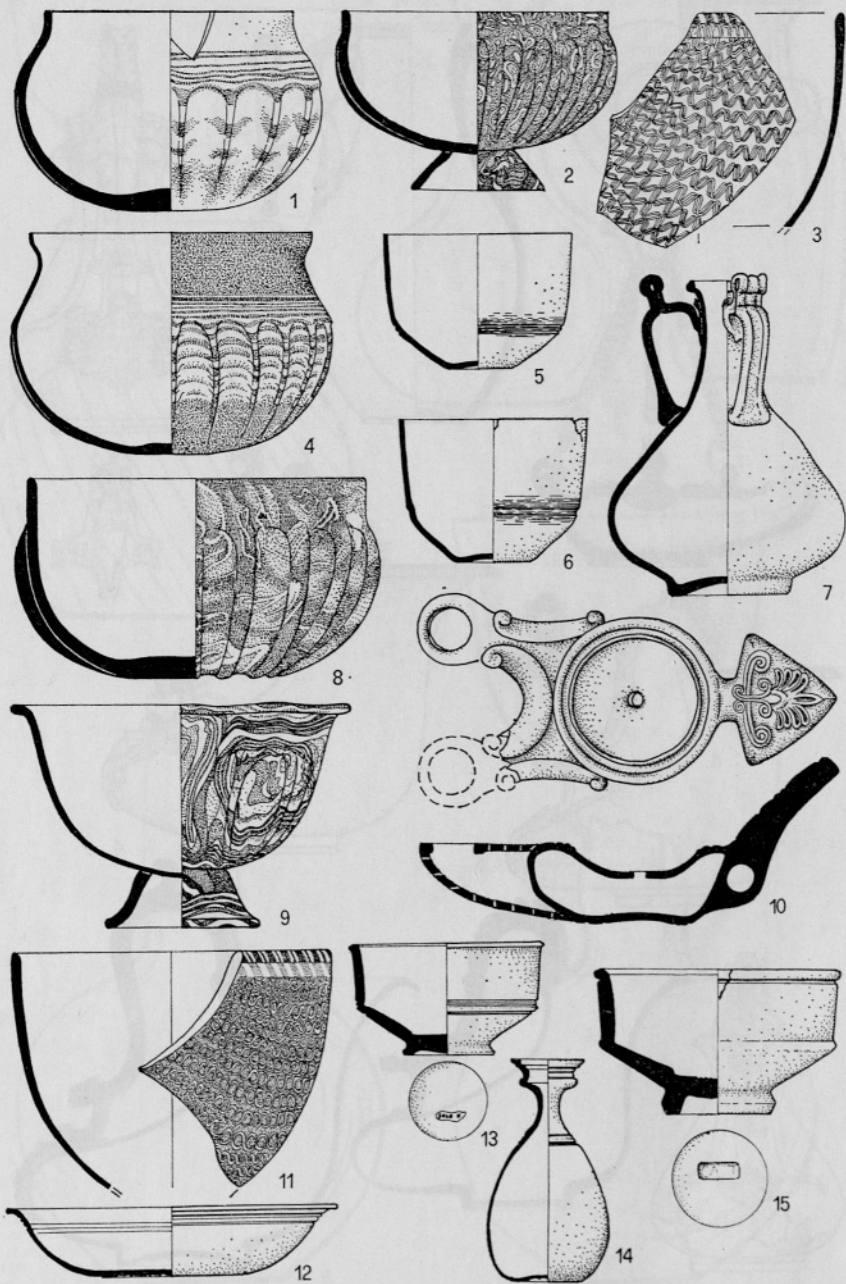

Tab. IX. Breg pri Ptuju, stekleni predmeti (1—5), Celje, steklenici iz groba 13 na Bregu
 Taf. IX. Breg bei Ptuj, Glasgegenstände (1—5); Breg bei Celje, Fläschchen aus Grab 13

Tab. X. Najdba iz Polhovega gradca (risala D. Lunder)
 Taf. X. Fund aus Polhov gradec (Zeichnung D. Lunder)

Tab. XI. Najdba iz Polhovega gradca (risala D. Lunder)
 Taf. XI. Fund aus Polhov gradec (Zeichnung: D. Lunder)